АКСІОПСИХОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ У ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Зіновія КАРПЕНКО

Copyright © 2009

Методологічні дискусії, що з новою силою розгорілися у психології особистості, – не результат чиєїсь суб'єктивної волі, а неодмінний факт, спричинений здатністю людської психіки з себе породжувати, з собою узгоджувати й собою оформлювати (завершувати) ті чи ті смислообрази (мислеформи), покликані впорядковувати (концептуалізувати) доступний індивіду Універсум. А відтак навіть така, на перший погляд, далека від запеклих нетолерантних протистоянь полеміка вчених має спільне з ними джерело – *інтенціональність* психічного апарату людини, що, між іншим, виявляється і в ціннісно-цільовому спрямуванні її пізнавальної діяльності. Це, своєю чергою, веде до визнання не такого собі нейтрального суб'єкта пізнання, здатного до отримання об'єктивних істин про навколишній світ, а до визнання тотожності гносеологічного суб'єкта суб'єкту аксіологічному, який фактом свого буття і своєї присутності у світі (єдність онтичного й екзистенційно-практичного) утверджує певний тип раціональності і професійного методологування.

Відштовхуючись від цієї, загалом постнекласичної, позиції в епістемології, спробуємо довести, що й сучасні наукові дискусії у царині психології особистості є проекцією на відповідний персонологічний дискурс конгеніальних авторському психоментальному єству числових кодів-символів, які зумовлюють відбір і вибір ученими тих чи тих пояснювальних конструктів і моделей інтерпретації пізнаваної реальності. Переконані, що така позиція повертає нас до кантівського практичного розуму, гуссерлівського "назад до речей" чи відомого кожному сучасному науковцю постулату "Характер відповіді залежить від способу постановки запитання".

Насамперед зафіксуємо наше розуміння *символу* як такого виду іносказання (метафори), який у концентрованій формі містить потенційні смислові референти універсального світопорядку, що підлягають принципу голономності (сферичної запакованості) одних цілих стосовно інших. Символ, таким чином, є не просто медіатором, а ще й носієм-інтегратором доглибинних духовних, енергоінформаційних ритмів і потоків і водночас матеріальних, тілесних, культурних означників. Причому надзвичайно важливою диференціюючою ознакою, що відрізняє символ від, наприклад, простого знаку, випадкової аналогії, являє собою "вертикальна" орієнтація символу: від іманентного, скритого, потенційного сенсу-задуму до втіленої, проявленої, розгорнутої його "еманації", проекції на інші, периферійні щодо духовного центру людини, концентри смисло- і життєздійснення. Посилаючись на Р. Женона, Х.Е. Керлот підкреслює, що справжня підстава символізму – відповідність, що пов'язує всі рівні реальності, під'єднуючи їх один до одного, простягаючись від природного порядку в цілому до надприродного **[7, с. 34]**.

Відповідаючи на питання про те, що уможливлює символ як універсальний репрезентант взаємозв'язку макро- і мікрокосму, Снайдер формулює теорію "спільного ритму". "Ритм може розумітися як групування відстаней, кількісних величин, а також як формальна схема, що визначається ритмічними числами, тобто як просторова, формальна і позиційна подібність" **[7, с. 36]**. І далі: "...ритми і модуси (слуховий, зоровий, руховий – З.К.) дозволяють встановлювати відношення між різними планами реальності. У той час як природничі науки встановлюють відношення тільки між "горизонтальними" групами істот, за класифікацією Ліннея, містична або символічна наука (гуманітарна чи ширше – постнекласична, про що далі –З.К.) зводить "вертикальні мости" між об'єктами, що перебувають в одному космічному ритмі, тобто між об'єктами, поло-

ження яких "відповідає" місцю іншого "аналогічного" об'єкта на іншому плані реальності: це, наприклад, тварина, рослина чи колір" **[7, с. 37]**. Як бачимо, ця розлога цитата ілюструє відповідні методологічні настановлення і в царині психологічної персонології: принцип холізму, інтерпретаційний потенціал якого охоплює як лінійно детерміновані процеси у відносно стабільних, закритих, урівноважених системах, так і нелінійні, "творчі" процеси у відкритих, сутнісно неврівноважених **[16]**; підпорядкований йому принцип рекурентності **[1]**, тобто смислового резонансу, сутнісної подібності (суголосності) явищ і подій, що відбувається на різних рівнях реальності; принцип холархії – взаємне задіяння в єдине ціле різних рівнів та аспектів реальності **[13]**, принцип синхронності колективного несвідомого із подіями життєвої біографії людини **[17]**, принцип імплікаційної когерентності – узгодженості різнопорядкових психічних явищ **[5]** і т. д. Показово, що астропсихолог Д. Радьяр визначає особистість як екстеріоризацію постійно змінюваної конфігурації, що виникає із взаємодії колективного та індивідуального у цілісній людській істоті (тілі і душі) **[8, с. 110]**. Саморозгортання особистості як потенційної самості – це реалізація ентелехії автентичного цілого індивіда, котрий перебуває у ціннісно-смисловому резонансі зі світовим порядком: "Тільки коли Монада – (Бог-напочатку) … відродиться в его або Самість-вкінці, Душа стане дійсним організмом з психоментальної субстанції, у якій вібрує світло, – як у фізіологічному організмі пульсує кров" **[8, с. 112]**, – так образно і патетично описує цикл персоногенезу Д. Радьяр.

Виникає запитання: якщо сучасний стан методологічних пошукувань у психології особистості адекватний вершинним надбанням теорії пізнання, то чому не минають нарікання на перманентну методологічну кризу у психології?, чому триває стільки суперечок навколо претензій тих чи тих категорій на статус "молярної одиниці" психічного?, чому доказова, коректна наукова полеміка час від часу переривається нетолерантними кпинами і звинуваченнями то в ретроградному монізмі **[11]**, то в безперспективному і безвідповідальному плюралізмі **[4]**, а то у фактичному слідуванні схемі "суб'єкт-об'єктного роздвоєння"? Відтак реанімується актуалізоване на початку підрозділу питання про апріорні аксіологічні настановлення, деякі вроджені мислесхеми, певний індивідуальний тип символізації реальності, що неминуче есплікується при висуненні дослідницьких гіпотез, а останні, як відомо, – плід творчого інтелекту з базовою функцією інтуїції у своїй основі.

К.Г. Юнг говорить про інтуїцію наступне: "Інтуїція – це вид інстинктивного осягнення, незалежно від природи його змісту… Завдяки інтуїції всякий зміст постає як завершене ціле. … Інтуїтивне пізнання володіє внутрішньою впевненістю і переконанням, що давало Спінозі можливість говорити про "scienfia infuitiva" як вищу форму пізнання" **[18, с. 733–734]**. Отже, дослідницькі гіпотетико-дедуктивні побудови у своїй основі є символіко-інтуїтивні, а відповідні методологічні настановлення щонайперше володіють числовим символізмом, адже математичні символи кількості та її перетворень – універсальна мова науки. "Числа у символізмі, – зазначає Х.Е. Керлот, – це не просто вираження кількості, а ідеї-сили, кожна зі своїм особливим характером. Числа в сучасному розумінні є тільки зовнішньою оболонкою. Всі числа походять від одиниці (котра еквівалентна містичній, невиявленій і безрозмірній точці). Далі число, яке виникає з одиниці, все глибше занурюється в матерію, у процеси, що ускладнюються, у "світ". Перші десять цифр у грецькій системі (або дванадцять у східній традиції) мають відношення до духу: вони – сутності, архетипи, символи" **[7, с. 574]**.

Дивно, але факт: у психології, як і в іншій респектабельній науці, рідко вдаються до глибинної саморефлексії своїх гносеологічних засад, скажімо аж до рівня її базових число-символічних підвалин. Автору відома лише спроба А.В. Фурмана апелювати до символічного змісту *принципу кватерності* в обґрунтуванні типологічного підходу в системі професійного методологування та обстоюваної ним вітакультурної методології **[14]**. Зокрема, посилаючись на мову символів, улюблені дослідником *четвертинні мислесхеми* пояснюються тим, що "квадрат символізує чотири Елементи або стихії, з яких складається Всесвіт (земля, вогонь, повітря, вода), а його повний коловий поворот відновлює вихідну простоту і ясність всього наявного. Так утворюється "круговина квадрата", за якою приховане прагнення досягнути збалансованої єдності в матеріальному світі і духовному житті, а відтак намагання піднятися вище відмінностей, перепон, марнувань" **[15, с. 88]**. Далі йдуть посилання на чотири засадничі функції психіки К. Юнга, а також інші фізичні й метафізичні кореляти кватерності.

Не відкидаючи слушності застосування принципу кватерності в багатьох концептуально-символічних побудовах, відзначимо, що

автор мимоволі стає бранцем природної йому мислесхеми, оскільки спрямовується підсвідомою настановою все, що пізнається, підводити під "улюблене" число. У деяких випадках з'являється додатковий (тут п'ятий) елемент, який радше розглядається як факультативний, додатковий, похідний, при цьому недооцінюється його якісно відмінний зміст. Так, у А.В. Фурман модель засадничих функцій людської психіки, за К.Г. Юнгом, доповнює п'ятим компонентом – волевиявленням. У самого Юнга мовиться про п'яту, трансцендентну функцію, яка не є окремим різновидом психічної орієнтації, а являє собою посередницьку основу, "міст" для об'єднання протилежних функцій, одна з яких – свідома (домінує), а друга – витіснена у підсвідомість (опозиційна). У результаті з'єднання полярних протилежностей оживає спільний архаїчний корінь, первісна ментальність, з якої беруть початок всі диференційовані функції.

На противагу кватерності, нами обстоюється *ідея п'ятерності* як базова психоментальна матриця психологічного методологування. Група, що складається з п'яти елементів, "представлена п'ятикутником і п'ятикінечною зіркою, а також квадратом з його центральною точкою… На числі п'ять засновано багато талісманів й амулетів – не тільки у зв'язку з людським тілом, здоров'ям (або фізичною цілісністю), любов'ю, але й тому, що пятикінечність символізує весь матеріальний світ (виражений четверичністю) плюс центр або п'ята (вища) сутність… Деякі ісламські обряди і поняття утворилися з урахуванням п'ятеричності: існує п'ять релігійних обов'язків, п'ять ключів до таємного знання, п'ять головних молитв і п'ять разів повторювана клятва… У китайців п'ять є найбільш важливим з усіх чисел. П'ятеричність у цілому представляє природний життєвий ритм, космічний світопорядок…"**[20, с. 430]**.

Людина та автор фундаментальної праці "Інтегральна психологія" К. Уїлбер обґрунтовує 16 базових рівнів або базових структур Великого Гнізда Буття, кожен з яких перевищує й охоплює всі попередні рівні. Це – матерія, відчуття, сприймання, екзоцепт, спонукання, образ, символ, ендоцепт, поняття, правило, формальне, зорово-логічне, уявлення, архетип, безформне, недуальне **[13]**. Не вдаючись тут до обговорення виокремлених рівнів, відзначимо, що, на думку К. Уїлбера, і відносно проста пятирівнева схема (матерія, тіло, свідомість, душа, дух) може повно описати цілісні патерни буття і свідомості.

Автор єдиної теорії психічних процесів Л.М. Веккер також послуговується принципом п'ятеричності, виокремлюючи ієрархію психічних явищ через їх антропну символізацію – "людина відчуваючи", "людина сприймаюча", "людина мисляча", "людина переживаюча" і "людина діюча" **[2]**.

У нашому ж випадку йдеться про *концепцію інтегральної суб'єктності,* що охоплює п'ять її рівнів: відносного суб'єкта (біологічного індивіда), моносуб'єкта (власне суб'єкта предметної діяльності), полісуб'єкта (особистості як соціального індивіда), метасуб'єкта (творчої індивідуальності), абсолютного суб'єкта (універсальності як ідеалу духовної самореалізації). У своїх публікаціях та в дослідженнях наших співробітників показуємо евристичні можливості *п'ятеричного принципу* не лише в теоретичному моделюванні досліджуваної суб'єктивної реальності, а й інтерпретації отриманого емпіричного матеріалу.

Порівняння обстоюваних нами методологічних уподобань, заснованих на п'ятеричній феноменологічній установці, з четвертинною установкою аж ніяк не свідчить про "вищість" першої і "нижчість" другої. Як уже зазначалося, в наукових психологічних джерелах можна зустріти різні числосимволічні орієнтації розуму: від монізму (одиниці) до різних форм плюралізму та організованих цілісностей молярних одиниць (холонів, психофракталів, смислових утворень тощо) – числа 7, 9, 12 та ін. Справа не в простому кількісному нарощенні елементів, рівнів, аспектів як одиниць аналізу, а в їх функціональній придатності як методологічних засобів опису, розуміння, пояснення, прогнозування і практичного впливу на досліджувану реальність.

На прикладі цієї теоретичної розвідки виявляється нагальність потреби психології особистості у послідовній феноменологічній редукції, що дозволила б віднайти "епоху трансцендентального смислу" і зв'язати в єдине "кругове" ціле суб'єкта пізнання, оцінки, перетворення, споглядання та інші модуси його буття у світі, як цього потребують критерії сучасної постнекласичної раціональності.

Історично вмотивована нагальність в аксіологічному повороті сучасних персонологічних досліджень, адекватних викликам постнекласичної стадії методологічних і наукознавчих пошукувань, вимагає більш поважного ставлення до такого універсального наукового методу, як *метод моделювання.* Суть останнього полягає в оперуванні моделями як відображенням факторів, речей і відношень

певної царини знань у вигляді більш простої і наочної матеріальної структури (Т. Клаус). Психологічне моделювання потребує дослідження психічних процесів і станів за допомогою їх реальних (фізичних) чи ідеальних, передусім математичних моделей **[9, с. 9]**.

Модель (лат. *modulus* – міра, зразок) – об'єкт-замінник, який за певних умов може замінювати об'єкт-оригінал, відтворюючи ті властивості і характеристики, що цікавлять дослідника. Відтворення здійснюється як у предметній (макет, пристрій, зразок), так і в знаковій формах (графік, схема, програма, теорія). Можливі два способи конструювання моделей. Якщо перший іде від емпірично виявлених властивостей і залежностей об'єкта до його моделі, то другий уже у вихідній точці передбачає додосвідне відтворення об'єкта в моделі, й оскільки модель відома, то вважається пізнаним й об'єкт **[3, с. 650]**.

Наведена цитата підкреслює актуальність *моделювання як методу,* в тому числі психологічної персонології на сучасному етапі її розвитку, позаяк співіснування природничонаукової та гуманітарної традицій розбудови психології особистості спираються на обидва відзначені вище семантичні контексти використання моделей як засобів методологічної роботи.

Постульований тут аксіологічний поворот як наслідок постнекласичного типу пізнавального ставлення до дійсності вимагає врахування впливу на досліджувану реальність не лише методів пізнання, а й суб'єкта пізнання як носія апріорних ментальних схем і потенційних інтерпретаційних матриць, котрі неминуче накладуться на досліджуваний об'єкт. Відтак сучасна психологія особистості не може не бути *аксіопсихологією особистості,* тобто такою психологічною персонологією, що відкрито визнає неусувність ціннісної заангажованості будь-яких теоретичних побудов.

З критичної рефлексії форм присутності засадничих гносеологічних настановлень у будь-якому персонологічному дискурсі випливає, що епістемологічні моделі, які презентують уявлення про структурно-динамічні особливості досліджуваного об'єкта, мають ознаки, котрі вказують на причетність цих моделей до певного типу філософування, світоглядної матриці чи відповідної схильності до причинних пояснень тощо. Так, у нашій розвідці, присвяченій історичним модифікаціям принципу детермінізму, обґрунтовується їх зв'язок з історичними типами раціональності, етапами нагромадження психологічних знань та методологічних настановлень.

Вимальовується така історична послідовність: "1) докласична (міфологічна) раціональність – допарадигмальний стан розвитку психології – методологічний нігілізм – символічний детермінізм; 2) класична раціональність – поява перших психологічних парадигм дуалістичного змісту – методологічний ригоризм (монізм) – каузальний (причинно-наслідковий, лінійний, механістичний) детермінізм; 3) некласична раціональність – мультипарадигмальність – спроба методологічної тріангуляції, плюралізм – взаємний імовірнісний детермінізм; 4) постнекласична раціональність – парадигмальна анархія – методологічний лібералізм – неодетермінізм (нелінійний, системний, круговий, мережевий); 5) універсальна (постпостнекласична) раціональність – інтегративна парадигмальність – методологічний холізм – акаузальний, телеологічний, синхроністичний холархічний детермінізм" **[6, с. 59]**.

Слід зауважити, що зазначена послідовність не означає абсолютного домінування тієї чи іншої епістемологічної моделі у відповідний історичний період розвитку науки. Насправді існують і реалізуються доглибно-феноменологічні передумови будь-якого типу методологування в будь-який історичний момент. Стосовно психології особистості це означає, що холістичні персонологічні теорії з'являлися і раніше, щоправда, своє підтвердження вони знаходили головним чином в інтроспективному і медитативному досвіді автора, його здатності до інтуїтивно-образної презентації хронотопу людського існування, що вбирає в себе, підпорядковуючи смисложиттєвому цілому, дискретні ланцюги логічно впорядкованих каузальних залежностей. "До персоналій, чиї ідеї і підходи дозволили усвідомити сьогодні можливості психологічного моделювання, слід віднести Декарта, Канта, Гегеля, Гуссерля, К'єркегора, Дільтея, Джемса, К. Юнга, М. Бердяєва, Барта, Лакана, Вартофського та ін.", – зазначає О.Б. Старовойтенко **[12, с. 17]**. Вона визнає, що загальнопсихологічне знання гуманітарного типу має створюватися у формі дослідницьких, пояснювальних та інтерпретаційних моделей, що являють собою концептуальні схеми, логіки, когнітивні техніки, структури, типології, багатовимірні класифікації та континууми. Моделі розробляються у вигляді вербально-логічних конструктів, або ж у вербально-образній, вербально-символічній, образно-символічній формах.

Окремим різновидом моделей-образів є просторові моделі, що достатньо широко використовуються не лише для унаочнення теоретичних ідей, а насамперед як форма репрезентації ментального простору дослідника, котрий демонструє через неї свою потугу до тієї чи іншої повноти охоплення досліджуваної

реальності, і, цим самим, явно чи неявно позиціонує себе як адепта того чи того різновиду ключового методологічного принципу – детермінізму, точніше – спричинення. Так, загальновідома ієрархічна модель мотивації А. Маслова на площині становить "драбину", якою індивід може піднятися від органічних, вітально зумовлених потреб до факультативного (обов'язкового не для всіх і не завжди) рівня/щабля самоактуалізації. Попри її новочасність, ця відома модель не може вважатися холістичною, а лише каузальною, причинно-наслідковою, лінійною і т. д., тобто такою, що наділена ознаками, притаманними історично більш ранньому – класичному – типу раціональності. Метафора "піраміда Маслова" означає фігуральну трансформацію "драбини", але концептуально вона нічого не змінює: онтогенетично більш ранній і актуально нагальніший рівень мотивації, за логікою А. Маслова, зумовлює появу чи непояву вищого рівня мотивації, залежно від факту задоволення/незадоволення потреб попереднього, нижчого рівня. До просторової моделі "драбини" можна віднести цілу низку теоретичних побудов: рівні морального розвитку Л. Колберга, структура особистості, за К.К. Платоновим, епігенетична концепція розвитку особистості Е. Еріксона.

Складнішими просторовими моделями психології особистості є спроби створення *картографій,* що розмічають площину теоретизації на окремі сегменти, нечітко окреслені ділянки, окремі "режимні" території. До таких належать топонімічна модель психіки З. Фройда, тектоніка особистості Ф. Лерша, теоретичні побудови вітакультурного змісту з кватерним розмежуванням А.В. Фурмана і багато інших. Картографічне моделювання особистісного простору – ознака належності методологів до некласичного зразка розбудови психологічної персонології з її мультипарадигмальністю, плюралістичною лояльністю, визнанням взаємного впливу складових частин картографії.

Постнекласичний тип раціональності вимагає побудови об'ємних репрезентаційних моделей життєвого світу особистості у вигляді різноманітних сферичних об'єктів. Для цього, як мінімум, потрібно почати з найпростішої геометричної конструкції, яка при обертанні дає сфероподібне утворення. Вочевидь таке утворення не може появитися внаслідок повертання "драбини", "ланцюга" навколо своєї осі. Повертання картографії навколо однієї з їх осей, наприклад ОУ, якщо модель має вигляд площини координат, може дати сферу за умови, якщо осі ОХ і ОУ з'єднані умовними дугами. Процедура, що дозволяє співдіяти в одному гармонійно доповнювальному ансамблі горизонталь (ОХ) і вертикаль (ОУ) життєвого світу особистості, називається *методологічною тріангуляцією.* Словник іншомовних слів роз'яснює: "Тріангуляція (від лат. *triangulum* – трикутник) – 1) метод геодезичних вимірювань на місцевості за допомогою трикутників; 2) метод вимірювання довжини дуги меридіана обчисленням сторін ряду трикутників" **[10, с. 682]**. Вперше щодо методології психологічних досліджень цей термін був ужитий Д. Кемпбеллом та Д. Фіске **[19]**. У сучасній психології під тріангуляцією розуміється "використання даних, отриманих з різних джерел, різними методами збору даних і різними дослідниками, переважно за всіма тріангуляційними техніками, що володіють достатньою надійністю" **[20, с. 404]**.

Таким чином, тільки знаходження принципів співкоординації горизонталі і вертикалі людського існування дозволить окреслити шукану дугу, яка й опише при обертанні поверхню сфери. І таким принципом, судячи з поки що нечисленної літератури, є *принцип кругового, системного, мережевого детермінізму* (спричинення). Водночас зазначені варіанти спричинення у часопросторі постмодернізму врівнюють шанси горизонталі і вертикалі виступити "осями обертання", що узгоджується з вимогою відмови від побудови "великих картин", "гіпертекстів", "панівних наративів". Тому таке сферичне (кругове) моделювання позбавлене "верху" і "низу"; воно вдовольняє домагання різноманітних персонологічних теорій на істину.

Постнекласичне моделювання приймає ідеї синергетики, за якою дисипативні, неврівноважені процеси у системно організованому організмі змінюють вектор його розвитку в непередбачуваному ракурсі. Сферична просторова модель як засіб методологічної роботи у представників постнекласичної психологічної персонології має вигляд пульсуючої ("дихаючої") сфери. Причому численні флуктуації окремих ділянок цієї сфери призводять до різних неправильностей, появи нових "западин" і "випуклостей", зміщення умовного центру вагомості тощо. Представниками подібної просторової моделі методологування є наративісти, соціальні конструкціоністи, гуманістичні феноменологи, екзистенціально зорієнтовані персонологи.

Однак і постнекласична модель персонологічних пошукувань перестає задовольняти сучасних методологів. Наростає втома від постмодерністського свавілля, світоглядної байдужості та моральної безвідповідальності. Активізуються зусилля з перегляду співвідношення між об'єктом і предметом дослідження. Нарешті з'являються моделі, що охоплюють необмежену "вертикальну" спрямованість

особистості, з її "горизонтальною" каузальною зумовленістю. При цьому недвозначно обстоюється теза про онтогенетичну первинність і системну "вищість" ціннісно-смислового, інтуїтивно-образного, ірраціонального, загалом – телеологічного вектора духовного трансцендування особистості й водночас онтогенетичну вторинність, системну підпорядкованість і сервільну роль раціонального, дискурсивно-логічного, адаптивно вітакультурного, себто каузального вектора життєдіяльності особистості. Твердо заявлений пріоритет ціннісно-цільового вектора світопобудови особистості над ситуаційно спричиненим міцно прикріплює тріангуляційну дугу до того чи того рівня духовної вертикалі, дозволяючи м'яке "ковзання" діяльнісною горизонталлю. Це дає змогу сфері то сплющуватися, то розширюватися, залишаючи недоторканними і безсумнівними цінності "верху" і "низу", як-от, скажімо, служіння високим духовним ідеалам та обов'язок дбати про власне тіло. Випадки діаметрального сплющення сфери, що пов'язує полюси "верх – низ", означає духовне зниження особистості, що, однак, може супроводжуватися її горизонтальним розширенням, наявним при меркантильній мотивації вчинків, компульсивних спробах вижити за вкрай несприятливих умов.

Отже, прийняття постулату про телеологічне випередження каузальних залежностей та системотвірний пріоритет першого над другим перетворює довільні картографічні побудови (аж до ризомоморфної поверхні) у підготовчу фазу шуканого результату методологічної роботи. Найбільш бажаним і відрефлексованим її результатом вважається отримання *холархічних моделей,* тобто взаємно запакованих сфер (рівнів) духовного трансцендування особистості, що задають провідні цінності і смисли людського існування. Духовний центр сфери – суб'єктне ядро як особистісне начало, код можливих ментально-діяльнісних перетворень – за принципом резонансу (енерго-інформаційного обміну) – під'єднаний до цих рівнів, здійснюючи за радіусами підключення повсякденну діяльність, повну злободенних турбот, як відступів від реальності, так і компромісів з нею, але непомітно керовану ціннісним вибором людини. За цих умов зберігається баланс символічного смислопокладання (духовного) і реального смислоздійснення (душевності) посередництвом життєвих ресурсів тіла. Останнє є носієм як доглибинних архетипних кодів, так і знаків культурно зумовлених самовизначень, тому перебуває на вразливій поверхні тріангуляційної дуги, проводячи фізичну межу між індивідом та його оточенням. Збалансована між двома полюсами сфера, подібно до земної кулі, має свою "північ" і свій "південь", свій аксіологічний "+" і свій аксіологічний "–", чим докорінно відрізняється від постмодерністської еклектики мережі та спонтанної синергетичної самоорганізації. Наближення ціннісних полюсів чи їх розходження символізує духовне випробування людини на міцність тріангуляції ("розрив" або "ломка" особистості). У цьому контексті ідеал гармонійної особистості постає у вигляді ідеальної сфери – кулі. Невипадково вчені стародавньої Греції вважали її найдовершенішим геометричним об'єктом. Тільки сфера як холархічна побудова обіймає аксіопсихологічні рівні і духовно-душевно-тілесні виміри особистості, реанімуючи Суб'єкта і Бога від символічної смерті.

З логіки цих міркувань випливає, що сферичні просторові моделі – плід непересічної ерудиції та методологічної культури вчених-персонологів. До них належить проект інтегральної психології К. Уїлбера, прямує – бачення фрактальної психології О.А. Донченко. Слід зауважити, що перший автор майстерно володіє всіма розглянутими нами просторовими моделями методологічної роботи. Враховуючи початковий рівень фахової підготовленості адресата своєї монографії, автор **[13]** керується відомим дидактичним принципом "від простого до складного". Так, починає він з лінійного, ланцюжкового моделювання, потім переходить до розгляду картографій і завершує сферичним моделюванням. У тому разі, коли можна знехтувати дидактичними мотивами, моделі К. Уїлбера легко трансформуються одна в одну, залежно від прийнятої методологічної позиції, феноменологічної установки, апріорного аксіологічного настановлення тощо.

Схожа трансформація відбулася і відбувається і з автором цього тексту. Почавши з методологічної "драбини" в обґрунтуванні структури індивідуальної ціннісно-смислової свідомості, наш рух здійснювався спочатку до картографії поля розуміння, розміченої векторами інтуїтивного вчування і дискурсивно-логічного пояснення, далі до з'ясування можливості методологічної тріангуляції і побудов сферичних просторових моделей як найповніших репрезентантів об'єкта дослідження – людської особистості **[6]**.

Перспективою методологічної роботи у царині психологічної персонології може стати моделювання соціальних просторів, траєкторій рухузміни досліджуваних об'єктів (індивіда і спільнот), тобто зміщення акценту на створення динамічних моделей, які імітують процеси у структурах за умови максимального наближення їх властивостей до ознак об'єктів-референтів.

1. *Богданов В.А.* Системологическое моделирование личности в социальной психологии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1987. – 143 с.

2. *Веккер Л.М.* Психика и реальность: Единая теория психических процессов. – М.: Смысл, PerSe, 2000. – 685 с.

3. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А. А. Грищанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Совр. литератор, 2001. – 1312 с.

4. *Гусельцева М.С.* Постнекласическая рациональность в культурной психологии // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26. – № 6. – С. 5–15.

5. *Донченко Е.А.* Фрактальная психология (доглубинные основания индивидуальной и социетальной жизни). – К.: Знання, 2005. – 323 с.

6. *Карпенко З.* Історичні модифікації принципу детермінізму в психологічній персонології // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки: Спеціальний випуск. – 2008. – С. 53–59.

7. *Керлот Х.Э.* Словарь символов.М.: "REFL-BOOK", 1994. – 608 с.

8. *Радьяр Д.* Астрология личности: Представление астрологических понятий и идей в свете современной психологии и философии. – М.: Антарис, 1991. – 352 с.

9. *Романкова Л.М.* Моделювання конфліктних ситуацій як засіб оптимізації міжособистісних стосунків: Автореф. … канд. психол. наук: 19.00.07 – Рівне, 2002. – 20 с.

10. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – С. 682.

11. *Соколова Е.Е.* Нетерпимость толерантных (Еще раз о монизме, плюрализме и дискуссиях о методологических ориентациях психологии) // Вопросы психологии. – 2008. – № 3. – С. 138–146.

12. *Старовойтенко Е.Б.* Современная психология: формы интеллектуальной жизни. – М.: Академический Проект, 2001. – 544 с.

13. *Уилбер К.* Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия: Пер. с англ. – М.: ООО "Изд-во АСТ" и др., 2004. – 412 с.

14. *Фурман А.В.* Ідея професійного методологування: Монографія. – Ялта-Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 205 с.

15. *Фурман А.* Типологічний підхід у системі професійного методологування // Психологія і суспільство. – 2006. – № 2. – С. 78–92.

16. *Хакен Г.* Синергетика: иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах. – М.: Мир, 1985. – 417 с.

17. *Юнг К.Г.* Психология бессознательного. – М.: Канон, 1994. – 513 с.

18. *Юнг К.Г.* Психологические типы. – СПб.: Ювента; Изд. фирма "Прогресс-Универс", 1995. – 715 с.

19. *Campbell D.T; Fiske D.W.* Convergent and discriminant validation by the multi-trait-multi-method matrix. Psycholoqical Bulletin, 1959, 56. – P. 81–105.

20. *Robson C.* Real world research: A resource for social scientists and practitioner-researchers. 8thed. – Oxford: Blackwell, 1998. – 404 p.

АНОТАЦІЯ